

D İ L Ç İ L İ K

UOT 81 41;801.7

ƏBÜLFƏZ QULİYEV*

XALQ YAZIÇISI HÜSEYN İBRAHİMOV YARADICILIĞI:
SÖZ VƏ HİKMƏT XƏZİNƏSİ

Çoxəsrlik ədəbi ənənələri olan Naxçıvan ədəbi mühitinin görkəmli nümayəndələrindən biri də Xalq yazıçısı Hüseyn İbrahimovdur. Hüseyn İbrahimov yaradıcılığının özünə məxsus dili və üslubi, bədii təsvir vasitələri vardır. Bu böyük söz ustası ədəbiyyat dünyasında özünə xas dəsti-xətti ilə seçilir. Böyük sənətkar hər şeydən əvvəl kiçik hekayələr ustasıdır. Bu hekayələrdə yazıçı təbiət mənzərə və hadisələrinin sözlə bədii obrazını yaratmaq məharətinə malik olduğunu yüksək şəkildə nümayiş etdirir. onun hekayələrində müasir həyatımızın reallıqları canlı boyalarla təsvir edilmişdir. Eyni zamanda böyük sənətkarın qələmindən çıxmış "Böhtan", "Əsrin onda biri" kimi qiymətli romanlarda xalqilik, tarixilik və müasirliyin vəhdəti əsas götürülmüş, milli məsələlər dolğun şəkildə işıqlandırılmışdır. "Böhta" və "Əsrin onda biri" əsərləri tarixi roman janrının gözəl nümunələrindəndir. Bu romanlarda milli kolorit çox güclüdür. Bu əsərlərdə milli koloriti, tarixiliyi təmin edən vasitələr əsasən köhnəlmiş sözlərdən, arxaizmlərdən ibarətdir. Bu vasitələr əsərdə təsvir olunan dövrün hadisə, obyekt və insanların canlı boyalarla verilməsinə imkan yaradır. Məqalədə Hüseyn İbrahimov yaradıcılığında istifadə olunmuş bədii təsvir və ifadə vasitələri tədqiqata cəlb edilmişdir.

Açar sözlər: Hüseyn İbrahimov, ədəbiyyat, tarixi roman, üslub, söz

5000 illik şəhər mədəniyyətinə malik olan Naxçıvan torpağı şanlı tariximizə görkəmli şəxsiyyətlər bəxş etmişdir. Bu diyarın Nəsrəddin Tusi, Hinduşah Naxçıvani, Əkmələddin Naxçıvani, Nemətullah Naxçıvani, Hatəm Ordubadi, Cəlil Məmmədquluzadə, Hüseyn Cavid kimi nəhəng elm və mədəniyyət xadimləri ədəbi-elmi irsimizin inkişafında çox böyük rol oynamışlar.

Naxçıvanda söz sənəti, hikmət və ədəbiyyat həmişə sevilmiş, uca tutulmuşdur. Bu ədəbi mühitin yetirdiyi tanınmış söz ustalarından biri də xalq yazıçısı Hüseyn Məmmədəli oğlu İbrahimovdur. Bu böyük sənətkar 80 illik ömür yolunun altmış ilini Azərbaycan elminin, maarif və mədəniyyətinin inkişafına həsr etmiş, dövrün ağır sınaqlarından keçmiş, amma qələmi yerə qoymamış, yorulmadan xalqımızın milli maarifinə, məfkurəsinə xidmət göstərmişdir. Təsadüfi deyildir ki, 1998-ci ildə ulu öndərin fərmanı ilə Naxçıvanda yaşayıb bölgənin ədəbi mühitini inkişaf etdirdiyinə görə tanınmış söz ustası Hüseyn İbrahimova "Xalq yazıçısı" fəxri adı verilmişdir.

Görkəmli söz ustasının Naxçıvan ədəbi mühitinin inkişafında böyük rolu olmuşdur. Belə ki, hələ 1955-ci ildə bu diyarda yaşayıb-yaradan ədəbi qüvvələrin ilk almanaxı "Səadət mahnıları" toplusu məhz Hüseyn İbrahimovun sayəsində, onun dəstəyi ilə nəşr olunmuşdur. O, bir çox istedadlı gənclərin ədəbiyyata gəlməsinə kömək etmiş, onlara uğurlu yol yazmış, ədəbiyyat aləmində tanıtmışdır. Ümumiyyətlə böyük sənətkar uzun müddət Naxçıvan ədəbi mühitinə ağısaqqallıq etmişdir. Təsadüfi deyildir ki, o 17 il Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı Naxçıvan şöbəsinin məsul katibi, 13 il isə Naxçıvan Yazıçılar Birliyinin sədri olmaqla otuz ildən artıq bu diyarın ədəbi inkişafına, yüksəlişinə sədaqətlə xidmət göstərmişdir. Qüdrətli qələm ustası yaradıcılığa şeirlə başlamışdır. Qəzəllərinin birində "Karvani-məhəbbətin önündə sarban özüməm" deyən sairin yaradıcılığını tədqiq edən akademik İsa Həbibbəyli onun bu qəzəlidən çıxış edərək sənətkarın yaradıcılıq yoluna belə qiymət vermişdir: "Bu qəzəl eşq aləmində H.İbrahimovun qəti qərarını bəyan etsə də onun ədəbiyyat dünyasındakı son qərarına çevrilə

bilmədi. Az sonra o, “karvani-məhəbbətin” deyil, bədii nəsrin karvanının önündə sarban kimi fəaliyyətini davam etdirməli olmuşdur. Lakin şeir yaradıcılığı H.İbrahimov üçün təsirsiz qalmamışdır. Belə ki, bədii nəsrindəki obrazlılıq, emosional ovqat, lirizm özünün qida mənbəyini onun ilk şeir məşqlərindən aldı. Bundan başqa, bir sıra əsərlərində yaratdığı ədib-mütəfəkkir, yaxud şair obrazlarının dolğun təqdimatı da, fikrimizcə, onun şeir yaradıcılığından gəlir”(s.535).

Zəngin və çoxcəhətli yaradıcılıq yolu keçmiş xalq yazıçısı Hüseyn İbrahimov kiçik hekayələr ustasıdır, onun hekayələrində müasir həyatımızın reallıqları canlı boyalarla təsvir edilmişdir. Eyni zamanda böyük sənətkarın qələmindən çıxmış ”Böhtan”, ”Əsrin onda biri” kimi qiymətli romanlarda xəlqilik, tarixilik və müasirliyin vəhdəti əsas götürülmüş, milli məsələlər dolğun şəkildə işıqlandırılmışdır.

Müstəqil dövlətimiz xalq yazıçısı Hüseyn İbrahimovun irsinin öyrənilməsinə yüksək qayğı göstərmiş, bu söz ustasının əsərləri bir neçə dəfə nəşr edilmiş, ədəbi irsi tədqiq edilmişdir. Qüdrətli söz ustasının may ayının 23-də 100 yaşı tamam olmuşdur. Təsadüfi deyildir ki, ölkə Prezidenti(18 may 2019) və Naxçıvan Ali Məclisinin Sədri(13 may 2019) xalq yazıçısı Hüseyn İbrahimovun 100 illiyinin qeyd edilməsi haqqında Sərəncam imzalamışlar.

Hüseyn İbrahimovun bədii yaradıcılığı xalq dilinin zəngin söz, hikmət xəzinəsidir. Alovlu vətənpərvər hər bir əsərinin dil-üslub xüsusiyyətlərinə ciddi fikir vermişdir. Bu cür yanaşmanın nəticəsidir ki, onun ayrı-ayrı mövzulardan və dövrlərdən bəhs edən əsərlərinin dili öz dolğunluğu ilə seçilir. Yazıçı əsərlərində hər bir obrazı nitq vasitəsi ilə fərdiləşdirməyə xüsusi diqqət yetirmişdir.

Hüseyn İbrahimovun mahir söz sənətkarı olması onun tarixi mövzuda yazdığı əsərlərdə də özünü mükəmməl şəkildə göstərir. Belə əsərlərində yazıçı bəhs olunan dövrün koloritini saxlamaq üçün bədii dilin geniş imkanlarından məharətlə bəhrələnmişdir. Xüsusən on ikinci əsrin məşhur tişə ustası, memar Əcəmi Əbubəkr oğlu Naxçıvaniyə həsr olunmuş “Əsrin onda biri” romanı daha çox diqqəti cəlb edir. Xalq yazıçısı bu möhtəşəm romanda dövrün ab-havasını, mühit və məişətini canlı və inandırıcı təsvir etmək üçün arxaizmlərdən və tarixizmlərdən geniş istifadə etmişdir. O da maraqlıdır ki, yazıçı tarixi dövrün koloritini canlandırmaq üçün həmin romanda istifadə etdiyi bəzi köhnəlmiş sözlərin izahını da vermişdir. Həm də maraqlıdır ki, yazıçı həmin sözlərin xalq dilində olan variantlarından istifadə etmişdir. Məsələn: ədəbi dildə miqfər (dəbilqə deməkdir-Ə.Q.) şəklində işlənmiş leksik vahid bu əsərdə məxfərin şəklində verilmişdir: Başlarında məxfərin, əllərində nizə gəzdirən gözətçi əsgərlər qala darvazasının sağ-sol cəhəngində quruyub qaldılar (II,s.7).Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, bu cümlədə “cəhəng” tarixizmi də ədəbi dilimizin tarixindəki cinah sözünün sinonimi kimi çıxış edir. Romanın dilində gözə çarpan digər bir tarixizm də “gərənay” sözüdür: Birdən təbil və gərənay səsləri bir-birinə qarışdı (II,s.7).Bu leksik vahid klassik ədəbiyyatımızın dilində çox zaman kərənay şəklində işlənmişdir. Bu musiqi alətindən döyüş meydanında hücuma hazır dayanmış əsgərləri ruhlandırmaq, coşdurmaq, cuşə gətirmək üçün istifadə edilirdi.

Romandakı köhnəlmiş sözlərin sırasında alınmalar da var:

Saddanə – yüz dənəli təbeh(Cibindən şəvə kimi qara saddanəsini çıxarıb asta-asta çevirməyə başladı (II,s.15); Çələbiyyə - qadın geyimi (gecə köynəyi); Təxti-xab - çarpayı; Dəbir-saray katibi; Dərban-saray darvazasının gözətçisi: Dərban tutub geri qaytarıb (II,s.73). Qeysəriyyə-örtülü bazar: Şəhər üçün ən vacib tikililərdən biri də qeysəriyyədir (II,s.45); Müənbər-ətirli: Bu müənbər gözəlin çiyinlərinə, kürəyinə, arxasına söz ola bilməz (II,s.73). Qəzavat-müqəddəs müharibə: Bu sadə dava-dalaş deyil, bu qəzavatdı (II,s.109); rəbat (İt idi...rəbatlardakı yiyəsiz itlərdən (II, s.91).

Müəllif təhkiyəni daha canlı vermək üçün müasir dialekt və şivələrin dilində qalmış arxaizmlərdən də istifadə etmişdir. Məsələn: qəvvad-namussuz; yolçuluq-dilənçilik; becic-tez;

zəbanə çəkmək-istidən əziyyət çəkmək; sərvaxt olmaq-sayıq, ehtiyatlı olmaq; dələmə-çürümüş süddən hazırlanmış yemək: Deyirdin bə bürdənin içərisinə dələmə doldururlar, quyruq doldururlar (II,s.166); başıdaşlı-yazıq, biçarə-Başıdaşlı getməsin nə eləsin (II,s.212) və s.

Romanda onomastik vahidlərdən də üslubi məqamda məharətlə istifadə edilmişdir. Məs. ağsüngəri-Təbrizi ağsüngərilərin əlindən alıb Eldəgəzlər dövlətinə daxil etməyincə rahat olmayacaq (II,s.8). Buradakı ağsüngəri qədim türk hökmdar sülalələrindən olan ağsunqurları ifadə edir. Sunqur şahin quşunun bir növünün adıdır. İndi də dialekt və şivələrimizdə “şahin-şonqar” şəklində təsadüf edilməkdədir.

Məktəblilər üçün yazılmış “Kərim əmi”, “Sarvan”, “Günəşdən gizlənənlər”, “Tapmaca ustası” və s. hekayələrində uşaqların yaş və qavrama səviyyəsinə uyğun anlaşıqlı sadə cümlələrdən istifadə də bu baxımdan diqqəti çəkir.

Hüseyn İbrahimovun əsərlərinin dilində işlənmiş atalar sözləri, aforistik kəlamlar, müdrik fikirlər, obrazlı deyimlər onun kamil söz sənətkarı olduğunu göstərir. Yazıçı müxtəlif xarakterli obrazların təsvirində, yaxud onların nitqində bu kimi vasitələrdən məharətlə istifadə etmişdir.

Məsələn, “Sabahın sorağında” romanında Şamil obrazının təsvirində müəllif: “quruyub qaraağac qabığına dönmüşdü”, - kimi canlı danışıq dili ifadəsindən istifadə ilə fikri dəqiq və yığcam ifadə etmişdir.

Yaxud həmin romanda Cabbar obrazı haqqında müəllif yazır: “Hər şeyi düzünə kəsən Cabbar, özü dedi ki, “əyri yumurta döyüdürlərdən” zəhləsi gedərdi”. Burada danışıq dilində işlənən “düz yumurta döyüdürmək” deyimindən istifadə olunmuşdur.

“Arxayın Məmməd” novellasında: “Deyirlər, xatın qız xalasına, qoç igid dayısına oxşar”. Onun əsərlərinin adları diqqəti cəlb edən başlıqlardır. Məsələn, “Nazbalış” hekayəsi. Buradakı Dobru Rəhim (ticarət işçisi), Heyvərə Həsən obrazlarının adları da surətin məziyyətlərini ifadə etmək baxımından diqqətəlayiqdir.

Əsərlərinin birində işlənmiş aşağıdakı cümlələr də xalq deyimindən, danışıq dilindən bəhrələnmə kimi diqqəti çəkir: “Rəhmətlik kimə inanmaq istəsəydi, deyərdi: “Çörəyə and iç”, kimi tərifləmək istəsəydi, deyərdi: “Çörəkli kişidir!” Kimi qarğamaq istəsəydi, deyərdi: “Səni çörək tutsun!”. Burada dilimizdə çörəklə bağlı deyimlərdən məharətlə istifadə olunmuşdur. Əlincə qalası haqqında yazıçının düşüncələri də diqqəti cəlb edir: “Bil və ağah ol ki, biz Əlincə”, “alınca”, “ölüncə” sözlərini bir-birindən ayırmırıq. Əgər bizim üstümüzə qoşun çəkib Əlincəyə gələn olsa, onlar Əlincəni alınca biz də vuruşacağıız ölüncə!”

Belə nümunələr yazıçının əsərlərində çoxdur.

H.İbrahimovun əsərlərində işlənmiş çoxsaylı obrazlı kəlamlar da diqqəti çəkir. Məsələn, yazıçının “Vicdan səsi” hekayəsində Kamal müəllim surətinin dilindən verilən aşağıdakı cümlələr bu qəbildəndir: “Aqıl adamlar bir əməl işlətmək istəyəndə həmişə vicdanlarının səsinə qulaq asırlar. Çünki bu səs ən ülvi hissdır, insan ləyaqətinin keşikçisidir”. Bu nümunədə vicdan səsinin insan ləyaqətinin keşikçisi sayılması dolğun metaforik deyimdir.

Yazıçı bir çox məqamlarda özünün müdrik fikirlərini müxtəlif simvolik vasitələrlə, əsasən də təbiət detalları əsasında təqdim etmişdir. Məsələn, əsərlərinin birində oxuyuruq: “Nə vaxt meşəyə yolum düşüb, orada gözüm ilk növbədə çinar axtarıb, palıd gəzib. Hər hansı bir dağın döşündən keçəndə gözlərimi ilk növbədə zirvəyə zilləmişəm. Yalçın qayada qartal görəndə sinəm qabarıb.”

Təbii ki, burada çinar, palıd, zirvə, qartal barədə söz açarkən müəllif insanları nəzərdə tutaraq onları mənəvi ucalığa səsləmişdir.

Yazıçının əsərlərində işlənmiş çoxsaylı müdrik kəlamlar da maraq doğurur. Müəllifin həyati qənaətlərinin ədəbi-didaktik ifadəsi kimi səslənir. Məsələn, əsərlərinin birində müəllim barədə oxuyuruq: “Müəllimi olmayan millət laldı, kardı, kordu, müəllimi olmayan millət sarbanı

olmayan qafiləyə bənzer: hara getdiyini, necə getdiyini, niyə getdiyini bilməz”.

Mirzə Cəlil nəsrinin satirik, yaxud yumoristik ənənələrindən yaradıcı şəkildə bəhrələnən Hüseyn İbrahimovun “Arxayın Məmməd”, “Menzurka”, “Day lazım olmadı”, “Yeddinci meyid”. “Zırrama”, “Müdirin naziri”, “Eyvazovun salamı” və s. hekayələrində təbii yumor əsasında ərsəyə gəlmiş təsvirlər də diqqəti çəkir. Məsələn, “Yad kişi” hekayəsində plovun təsvirinə diqqət yetirək: “Bacının pay göndərdiyi kəkilli fərə şubasını soyunub əyləşib ağ tərənin üstündə, sarı zəfəran örpəyini də salıb çiyinlərinə”.

Yaxud, başqa bir əsərdə oxuyuruq: Katib olarkən gözünə çox balaca görünən kolxoz sədri indi Qulamın nəzərlərində böyüyüb fil boyda oldu”.

H.İbrahimovun qədim tarixə malik ədəbiyyatımıza, dilimizə böyük ehtiramını da əsərlərində dəfələrlə ifadə etmişdir. Bu cəhət onun məqalələrində də özünü göstərir. “Şərq qapısı” qəzetinin 27 oktyabr 1978-ci il tarixli sayında dərc olunmuş “Qədim həmyerlilərimizin ürək sözləri” adlı məqaləsində yazıçı “İraq-Kərkük atalar sözləri” adlı kitabçanın nəşrindən danışarkən Kərkük türkmənlərinin atalar sözlərinin mahiyyətə Azərbaycan dili və folkloru ilə bağlılığından söz açırdı.

Başqa bir maraqlı fakt. Yazıçı 1988-ci ildə o zamankı Azərbaycan rəhbərliyinə bir məktub göndərmişdi. Həmin məktub “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində də dərc olunmuşdu (22 iyul 1988). H.İbrahimov həmin məktubda təklif edirdi ki, xalqımızın, ədəbiyyatımızın, dilimizin qədimlik, müdriklik rəmzi olan “Kitabi-Dədə Qorqud”a Bakı şəhərində abidə qoyulsun və abidə kompleksinin daş kitabələrinə dastanın müxtəlif boylarından ibrətəməz kəlamlar yazılsın. Bu məktub da H.İbrahimovun el sevgisinin, dil sevgisinin ifadəsi kimi maraqlı doğurur.

Ümumiyyətlə, ölkə Prezidenti və Ali Məclis Sədrinin Sərəncamlarında da göstərilirdiyi kimi, Xalq yazıçısı Hüseyn İbrahimovun ədəbi yaradıcılığının daha dərinə öyrənilməsinə ciddi ehtiyac vardır.

ƏDƏBİYYAT

1. İsa Həbibbəyli. Nuhçıxandan Naxçıvana, Bakı: Elm və təhsil, 2015, 846 s.
2. H.İbrahimov. Seçilmiş əsərləri, 3 cildə, I c., Bakı: Naksuana, 2007, 482 s.
3. H.İbrahimov. Seçilmiş əsərləri, 3 cildə, II c., Bakı: Naksuana, 2007, 538 s.
4. İ.Həbibbəyli. Nəçibliyin keşiyində, Ədəbiyyat qəzeti, 23.05.2019.
5. M.Saraçlı. Xalq yazıçısı Hüseyn İbrahimovun yaradıcılıq yolu, Bakı, Yazıçı, 1999, 132 s.

**AMEA Naxçıvan Bölməsi
AMEA-nın müxbir üzvi,
e-mail: ebulfezamanoglu@gmail.com*

Abulfaz Guliyev

People's writer Huseyn Ibrahimov's creativity: treasure of words and wisdom

People's writer Huseyn Ibrahimov is one of the prominent representatives of the Nakhchivan literary environment with centuries-old literary traditions. Huseyn Ibrahimov's work has its own language, style and means of artistic description. This great master of words is distinguished in the world of literature by his unique style. The great artist is, above all, a master of short stories. In these stories, the writer demonstrates in a high degree that he has the ability to create an artistic image of natural landscapes and events in words. In his stories, the

realities of our modern life are depicted in vivid colors. At the same time, such valuable novels as "Slander" and "Tenth of the Century" written by the great artist are based on the unity of folklore, history and modernity, and national issues are fully covered. "Slander" and "Eleventh Century" are beautiful examples of the historical novel genre. The national color is very strong in these novels. In these works, the means of ensuring national color and history consist mainly of obsolete words and archaisms. These tools allow to depict the events, objects and people of the period described in the work with vivid colors. The article deals with the means of artistic description and expression used in the work of Huseyn Ibrahimov.

Keywords: *Huseyn Ibrahimov, literature, historical novel, style, words*

Абульфаз Гулиев

Писатель людей творчество Гусейна Ибрагимова: сокровища слов и мудрости

Народный писатель Гусейн Ибрагимов - один из ярких представителей литературной среды Нахчывана с многовековыми литературными традициями. Произведение Гусейна Ибрагимова имеет свой язык и стиль, художественные средства описания. Этот великий мастер слов отличается в литературном мире своим уникальным стилем. Великий художник, прежде всего, мастер рассказов, в которых рассказчик в высокой степени демонстрирует, что он способен создавать художественное изображение природных ландшафтов и событий в словах. В его рассказах реалии нашей современной жизни изображены яркими красками. В то же время такие ценные романы, как «Клевета» и «Десятый век», написанные великим художником, основаны на единстве фольклора, истории и современности, а национальные проблемы полностью освещены. «Клевета» и «Десятый век» - прекрасные примеры жанра исторического романа. В этих романах национальный колорит очень сильный. В этих работах средства обеспечения национального колорита и истории состоят в основном из устаревших слов и архаизмов. Эти инструменты позволяют изображать события, предметы и людей периода, описанного в работе, яркими цветами. В статье рассматриваются средства художественного описания и выражения, используемые в произведениях Гусейна Ибрагимова.

Ключевые слова: *Гусейн Ибрагимов, литература, исторический роман, стиль, слова.*

Daxilolma: İlkin variant 03.02.2020
Son variant 19.03.2020